

הפקולטה לחינוך מוזיקאלי - מכללת לוינסקי לחינוך

תכנית קונצרטים

סיפור

חוברת למורה

כתיבה ועריכה: ד"ר דן שגיב

The Nutcracker - by P.I. Tchaikowsky

"מפצח האגוזים" –

מאת פיוטר אייליץ' צ'ייקובסקי

"ריקוד החלילים", מתוך הסוויטה התזמורתית

רקע ליצירה:

המוזיקה לבלט "מפצח האגוזים" נכתבה בידי צ'ייקובסקי (1840-1893) לקראת סוף חייו. ההפקה הועלתה בהצגת בכורה ב-1892 בסנט-פטרסבורג, המקום בו צ'ייקובסקי שהה ויצר במשך שנים רבות במהלך חייו. היצירה נכתבה בעקבות שיתוף פעולה מפרה וממושך בינו לבין הכוריאוגרף המהולל מריוס פטיפה, שהיה גם למנהלה של להקת קירוב האגדית במשך עשרות שנים. יחדיו הם העלו גם את הבלטים "אגם הברבורים" ו"היפיה הנמה". צ'ייקובסקי נדרש לכתיבה מדודה, פשוטה ומוגבלת בהתאם לדרישותיו הספציפיות של פטיפה. כך היה ב"מפצח האגוזים", וכך גם בלחנו ליצירות הבלט האחרות.

צ'ייקובסקי, הידוע בכתיבה בעלת תזמור עשיר בומבסטי וגדוש, הוציא תחת ידיו בכתיבה לבלט זה לחנים רבים שהיו פשוטים, מאירי עיניים ומצומצמים בהיקפם. הסוויטה התזמורתית הידועה מתוך הבלט בנויה מרצף של ריקודים קצרצרים וקליטים. כשם שסיפור העלילה הוא קליל ופשוט, כך גם נשמרה לאורך כל היצירה אווירה של מצב רוח נעים ומבודח. הבלט עלה אחד-עשר פעמים בדצמבר 1892, ולאחר זמן קצר הסוויטה התזמורתית החלה להיות מנוגנת כרפרטואר סימפוני עצמאי לכל דבר ועניין.

העלילה של הבלט מבוססת על סיפורו של הסופר הגרמני-רומנטי הנודע – א.ת.א. הופמן – "מפצח האגוזים ומלך העכברים". במרכז סיפור העלילה ניצבת קלרה, הילדה שמתאהבת בצעצוע דמוי מפצח אגוזים (המתנה שנתנה לה מידי סנדקה בליל חג המולד). בחצות הליל היא יורדת מחדרה לבקר את מפצח האגוזים, עת כל הצעצועים מתעוררים לחיים בתגובה למתקפה של צבא העכברים. מפצח האגוזים מביס את מלך העכברים בעזרתה של קלרה והופך לנסיך יפה-תואר. במהלך המערכה השנייה הנסיך מוביל את קלרה לממלכת פיית קני הסוכר, שם הצמד רוקדים בצוותא, ובנוסף, הם שותפים לחגיגת ריקודים גדולה לרגל שובו של מפצח האגוזים הביתה.

ריקוד החלילים:

ריקוד החלילים המוכר מושמע במהלך המערכה השנייה של הבלט, והוא הולחן כחלק מהסוויטה התזמורתית הידועה הכוללת גם את הריקודים הבאים – ריקוד ספרדי, ריקוד ערבי, ריקוד סיני, ריקוד רוסי וריקוד הליצנים. שלל ריקודי הסוויטה מנותקים מעלילת הסיפור, ומטרתם היא לאפשר ביטוי לוורטואוזיות של רקדני הבלט. פטיפה (הכוריאוגרף

המקורי של היצירה) תבע שהריקוד יעמוד במרכזה של יצירתו, כך שהעלילה והמוזיקה לא יסיטו את תשומת לבם של הצופים מן העיקר- יכולותיהם של רקדניו. למעשה, אין כל משמעות עלילתית לריקודי הסוויטה (לא ברמת הכוריאוגרפיה, ולא ברמת המוזיקה). היסטוריונים ומוסיקולוגים רבים תמהים ביחס לתהום הסגנוני הקיים בין המוזיקה שנכתבה עבור הבלט, לבין הסימפוניה האחרונה ("הפתטית"), שאת שניהם הלחין לקראת סוף חייו. בעוד "מפצח האגוזים" היא יצירה קלילה ואופטימית ביסודה, הסימפוניה הפתטית גדושה, קודרת ורגשנית מאוד בסגנונה. חלק מההסברים שניתנו לכך, היא שבכתיבת הבלטים הוא הוגבל יצירתית, והיה שותף לתהליך צוותי שאפשר לו לבטא פן יצירתי אחר.

ככלל, צ'ייקובסקי היה לאחד המלחינים הרוסיים המגוונים ביותר במאה ה-19, על אף חצי הביקורת הרבים שהופנו כלפיו בימי חייו ולאחר מותו. בעוד הקוללות שלו מהאסכולה הרוסית-לאומית של סנט-פטרסבורג (חברי ה"חמישייה" - פֶּלְקֶיבֶר, קֶזִי, בורודין, מוסורְגֶ'סְקי וריִמְסְקי-קֹרְסְקוב) התעמרו בו על הפניית עורפו למסורת הרוסית, צ'ייקובסקי דווקא ידע לשלב לאורך כל חייו בין מסורות הכתיבה המקומיות לאלו המערביות.

ניתוח מבנה היצירה והמוטיבים המרכזיים ב"ריקוד החלילים":

מבנה הריקוד - א - ב - א'

הריקוד מתאפיין בשני נושאים ברורים ומנוגדים באופיים. בחטיבה א' מופיע הנושא העיקרי והמוכר המנוגן בידי שלושה חלילים. הנושא המאפיין חטיבה זו הוא קליל מאוד, קופצני, בעל מנעד רחב במיוחד, ומנוגן בידי כלי נשיפה בעל מצלול גבוה. הנושא המופיע בחטיבה השנייה הוא סקונדלי, סטבילי, עיקש, גדוש, ומנוגן בידי שתי חצוצרות השומרות על מנעד נמוך ומצומצם. עם זאת, ועל אף השוני, אוירת הקלילות, העדינות, והשמחה אינה משתנה לכל אורכה של היצירה. בשתי החטיבות הנושאים מופיעים בצורה סימטרית לחלוטין, כך שכל נושא הוא בעל 8 תיבות, והם חוזרים על עצמם כמה פעמים. הניגודיות שבין הנושאים והתזמורים המלווים אותם הוא כה בולט, עד כדי כך שלעתים נשמע שמדובר בשני ריקודים נפרדים, בייחוד לאחר סיומה של חטיבה ב', ועם ההכנה של החלילים לקראת החזרה המדויקת של חטיבה א'.

חטיבה א' -

חטיבה א' נפתחת במקצב עיקש שינוגן על-ידי הכלים הבסיס לאורך כל אורכה של החטיבה. מקצב זה הוא פשוט, קליל וקופצני, המזכיר קצב של הליכה, והוא מניח את הכר המתאים ביותר לכניסתם של החלילים בתיבה השלישית. החלילים נכנסים יחדיו, וכבר בתיבה הרביעית ישנה גלישה מהירה של אוקטבה כלפי מעלה. המנגינה בנויה כפריודה סימטרית ברורה – 4 תיבות + 4 תיבות :

F. E. 3833

20

המנגינה תחזור פעם שניה, ולאחריה ישמע מעבר שינוגן על-ידי קרן אנגלית וקלרינט בס (גם המעבר יהיה בעל 8 תיבות), אך החלילים אינם מרפים מהמוטיב המרכזי – סקונדות גדולות עולות ויורדות במקצב מהיר. בתום המעבר, המנגינה המרכזית של החטיבה תשוב ותנוגן פעמיים נוספות בידי החלילים.

סיכום המבנה המלודי של חטיבה א' – 1א, 1א, 2א (המעבר), 1א, 1א.

חטיבה ב' –

חטיבה ב' מתוזמרת בראשיתה בדלילות רבה (רק כלי הנשיפה ממתכת וההקשה) עם הצגת המוטיב על ידי החצוצרות. יחד עם זאת, המצלול מאוד גדוש בשל המנעדים הנמוכים שמנוגנים על-ידי כלל הכלים. מקצב המוטיב הוא בחלקי שש-עשרה עוקבים, אך המקצב המתקבל באוזן בשל הדגשים, התזמור, ואופן הבניית המנגינה הוא שמינית מנוקדת וחלק שש עשרה (ובכל מקרה המקצב המנוקד מנוגן בידי הכלים המלווים). המנגינה הנשמעת אינה יותר מאשר סולם מינורי עולה ויורד מהצליל הראשון עד השישי ובחזרה:

בפעם השנייה שהמנגינה תנוגן, תצטרף כלל התזמורת לנגינת המנגינה (פרט לחלילים). ברקע ניתן לשמוע את המקצב המנוקד חוזר על-ידי מרבית כלי התזמורת בעוצמותיות וללא הרף. בתום נגינת הנושא נשמע "זנב" של 4 תיבות בו החלילים "גונבים" את קדמת הבמה מחדש לקראת חזרתו של המוטיב המרכזי ולקראת חזרתה של חטיבה א' בפעם השנייה.

סיכום המבנה המלודי של חטיבה ב' – ב'1 (תזמור חלקי), ב'1 (תזמור מלא) + "זנב" של 4 תיבות.

בפעם השנייה שחטיבה א' תנוגן, הנושא המרכזי של החלילים יחזור פעמיים בלבד, וזאת בניגוד לפעם הראשונה בה הנושא נוגן ארבע פעמים.

הצעות לפעילות:

פעילות בהאזנה –

כדאי לערוך שיעור מבוא תוך התייחסות לכל סיפור מפצח האגוזים וחומר הרקע אודות הבלט. אפשר לקיים שיעור הכנה העוסק בסיפור, בדמויותיו, בבלט ובמוסיקה של צ'ייקובסקי. במהלך ההצעות הקרובות אעסוק בדרכי עבודה עבור מוזיקת ריקוד החלילים, וללא ההקשר החוץ מוזיקאלי. אגב, גם בבלט עצמו הריקוד מנותק לחלוטין מסיפור העלילה.

לאורך היצירה הנושא הבולט ביותר מנוגן, מן הסתם, בידי החלילים. הנושא מנוגן מספר פעמים לאורך החטיבה הראשונה, עם מעבר אחד באמצע החטיבה שמנוגן בידי הקרן האנגלית. ניתן לבקש מהתלמידים לעקוב אחר הופעת הנושאים, לזהות את הכלים המנגנים, להמחיש זאת בעזרת תמונות (מצורפות בהמשך), ולפענח את המבנה הכללי של היצירה (א,ב,א').

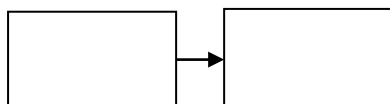
בהמשך, ניתן לתרגל את סדר הופעת הנושאים בעזרת חידון. להלן תרשים ריק המצביע על מספר הנושאים ואופן הופעתם במהלך היצירה. נבקש מהתלמידים להשלים את הכלים המנגנים את הנושאים, בהתאם לחלוקה הפנימית בחטיבות השונות:

ריקוד החלילים

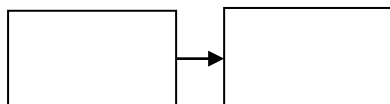
חטיבה א':

חטיבה ב':

חטיבה א':

בנק תשובות:

- שלושה חלילים (תשובה זו תחזור 6 פעמים!)
- קרן אנגלית
- חצוצרות
- כל התזמורת

ניתן לבצע את אותה פעילות תוך **התמקדות בכלי הנגינה המנגנים בלבד**, וללא התייחסות למבנה היצירה. התלמידים יתבקשו לזהות את הכלים המנגנים בכל שלב, תוך התייחסות לתמונה או לציור, וללא הדגשת ההיבט של החלוקה הפנימית לחטיבות ולחזרות של הנושאים. פעילות זו תהיה פשוטה יותר, אך כמובן שניתן להגדיל לעשות, ולשלב בין הפעילויות יחדיו:

v0014b040 fotosearch.com

פעילות בתנועה:

בעבודה התנועתית ניתן להדגיש הן את מלודיית החלילים בהן היצירה מתמקדת, והן בהחלפות שבין הכלים השונים המופיעים לאורך היצירה. בנוסף לכך, ניתן ואף כדאי להדגיש את אופן הבניית המשפטים המוזיקאליים כסימטריים.

שימוש במטפחות -

ניתן להדגיש את אופן הבניית המשפטים המוזיקאליים היטב בעזרת שימוש במטפחות. נדגיש את מקצב נגינתם של החלילים, וכשמנגינת החלילים עולה, תעלה המטפחת. נחליף יד בפעם השנייה שהמנגינה חוזרת (ניתן להיעזר בייצוג הגראפי של היצירה המצורף בהמשך):

לאחר שמנגינת החלילים תופיע פעמיים, תבוא הקרן האנגלית בנגינה נוגה. ניתן לנפנף מצד לצד בעדנות. שימו לב! ברקע החלילים מוסיפים את נגינתם המודגשת – ניתן לבצע תרגיל שבו חלק מהכיתה תמשיך בהדגשת תפקיד החלילים בעזרת נפנוף מהיר, והאחרים ידגישו את תפקידו הנוגה של הקרן האנגלית. מיד לאחר מכן תשוב מנגינת החלילים לפעמיים נוספות.

בחטיבה ב' יופיעו החצוצרות – הנפנוף יהיה מודגש בהתאם. כדאי לשים לב, שגם כאן ניתן לפצל את תפקידי התלמידים, מאחר וברקע נשמע ליווי עיקש של מקצב מנוקד. חלק מהתלמידים יכולים להדגיש את המקצב המנוקד, ובכך הכיתה תוכן גם לקראת פעילות התזמור (אופן הפיצול לשתי הקבוצות מופיע גם בייצוג הגראפי):

שימוש בצילומי כלי הנגינה –

ניתן להכין צילומים קטנים של כלי הנגינה על מקלות של ארטיק, או פשוט לאחוז בצילומים, ולבצע את מהלך המלודיה תוך הנעת הצילום בעזרת היד. עם החלפת הכלי, יוחלף גם הצילום, והמנגינה תומחש בעזרת הנעת הצילום.

תזמור –

לפניכם התזמור המיועד עבור שני כלי הקשה. הקול העליון מיועד לכלי בעל צליל גבוה וחד (כמו שליש או פעמון), והקול השני לכלי מרשרש כלשהו (רצוי מרקס). כדאי בשלב הראשון להשתמש אך ורק בכלי אחד (רצוי פעמון או מרקס) בכדי ללמד את שני התפקידים יחדיו את כל התלמידים, ורק בשלב השני לחלק את הכיתה לשניים (או לחלק לכל תלמיד שני כלים) וללמד את התפקידים בנפרד:

תזמור נשוא החלילים

התזמור לעיל הוא אך ורק עבור המוטיב של החלילים, לכשתכנס הקרן האנגלית עדיף לא לנגן ולהמתין לנגינת מוטיב החלילים בפעם השלישית. אם בוחרים להמשיך בהקשה בכל זאת, ניתן לתזמר את תפקיד החלילים (המשך נגינת שמיניות) בנגינת פיאניסימו. לחילופין, אפשר לרשרש חופשי אל מול נגינת הקרן האנגלית.

בהמשך, עם התחלת חטיבה ב', ניתן שוב לחלק את הכיתה לשניים, ולנגן את התזמור שלהלן. גם תזמור זה רצוי ללמוד באופן מקדים יחד עם כל תלמידי הכיתה:

תזמור חטיבה ב' - פעם שניה נגינה יחדיו

התזמור ניתן ללמידה הן בנגינה ללא ליווי, **עם קבצי התרגול** או עם נגינת היצירה עצמה.

אפשרות נוספת לעבודת התזמור – שוב חלוקת הכיתה לשניים, אך קבוצה אחת תתזמר את חטיבה א' בכלים גבוהים, וקבוצה שניה תתזמר את חטיבה ב' בעזרת תופים, תוך הדגשת המקצב המנוקד.

נגינה בחליליות ומטלפונים:

בהמשך תוכלו למצוא תווים שבהם ישנו **עיבוד של היצירה לנגינת פסנתר פשוטה**. נגני הפסנתר יוכלו לנגן את היצירה לתלמידי הכיתה באופן חי, ובכך ללוות את נגני החליליות שינגנו עיבוד דומה, ובסולם דו מז'ור. תוכלו להשתמש בקבצי התרגול לצורך ליווי החליליות. תוכלו להיעזר בהמלצות **לנגינת המטלפון**, תוך מעקב אחר הסימונים בדף התווים:

ריקוד החלילים צ'ייקובסקי

The musical score is titled "ריקוד החלילים" (The Flute Dance) by Tchaikovsky. It is arranged for two instruments: Treble Recorder and Transposing Recorder (Tr. Rec.). The score is in 4/4 time and consists of 32 measures. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and ornaments (indicated by ^). The score is divided into systems, with measures 6, 12, 17, 22, 27, and 32 marked at the beginning of their respective systems. The Treble Recorder part is written on a single staff, while the Transposing Recorder part is written on two staves. The score includes various musical notations such as notes, rests, and ornaments (indicated by ^). The score is divided into systems, with measures 6, 12, 17, 22, 27, and 32 marked at the beginning of their respective systems.

Dance of the Reeds

from the Nutcracker

Peter Pich Tchaikovsky

Moderato

Piano

p

 $\mathbf{z} = m\mathbf{f}$

Musical score for "The Rose Tree" in 2/4 time. The score is written for two staves. The first staff contains the melody, and the second staff contains the accompaniment. The melody begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The accompaniment begins with a bass clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody features a triplet of eighth notes in the first measure, followed by a series of eighth and sixteenth notes. The accompaniment consists of a steady eighth-note pattern in the left hand and a series of chords and single notes in the right hand. The score includes dynamic markings: *p* (piano), *mf* (mezzo-forte), *sf* (sforzando), and *p* (piano). The piece concludes with a final chord in the first staff.

[illegible]

Dance of the Reeds, p.2

12/3"

[illegible]

72

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
84

